

EXTREMISMUL ECO-INDIVIDUALISMULUI ȘI RECONFIGURAREA ECO-EDUCAȚIEI: O ABORDARE ECO-TEOLOGICĂ PENTRU UN VIITOR SUSTENABIL

Dr. Ruben OLOGEANU

Direcția de Mediu, Sector 1, București, Romania

rubenologeanu@gmail.com

ABSTRACT: *The extremism of eco-individualism and the reconfiguration of eco-education: an eco-theological approach for a sustainable future.*

The article explores the theological dimension of environmental responsibility, emphasizing the fundamental right to a healthy environment, as recognized in UN resolutions. Drawing on biblical values and the teachings of contemporary theologians, the idea of responsible stewardship of nature, as opposed to excessive exploitation, is highlighted. Both the Lausanne Evangelical Movement and the *Laudato Si'* encyclical are considered, along with the Eastern perspective on ecotheology, and their central ideas are examined to emphasize the importance of environmental protection within the Christian faith. The article also discusses the challenges and criticisms of religious approaches in the context of the current ecological crisis, offering a balanced perspective between theology and ecological sustainability. In conclusion, it underscores the necessity of collaboration between ethics, theology, and science to address the environmental challenges we face today. Responsibility toward creation is seen as a moral imperative, not just an option.

Keywords: *extremism, eco-individualism, eco-education, eco-theological*

Introducere

Articolul prezintă o abordare eco-teologică în contextul responsabilității față de mediu, subliniind că grija pentru creație este un imperativ moral în credința creștină, nu doar o opțiune. Într-un moment în care criza ecologică afectează sănătatea mediului și drepturile fundamentale ale oamenilor, teologia creștină poate oferi soluții etice pentru o administrare responsabilă a resurselor. Studiul aduce laolaltă perspective occidentale și răsăritene, ală-

turi de mișcări religioase importante, pentru a argumenta necesitatea unei colaborări între teologie, știință și etică în vederea unui viitor sustenabil.

Aspecte ale Eco-teologiei creștine

Eco-teologia creștină se bazează pe ideea că toate ființele vii au o valoare intrinsecă și că oamenii au responsabilitatea morală de a fi buni administratori ai Pământului, renunțând la exploatarea agresivă. De asemenea, implică o critică a extremismului eco-individualist, propunând o viziune holistică și integrată asupra interconectării dintre oameni, natură și Dumnezeu.

O categorie dintre drepturile omului aparent trecută cu vederea și care a stârnit cele mai recente preocupări¹, prezente în declarația din 1947, dar nuanțate printr-o rezoluție din 2021, este cea a garantării unui mediu sănătos pentru toți oamenii.² De altfel, sunt analiști care consideră că drepturile omului și accesul la un mediu sănătos sunt parte din conceptul mai extins al demnității umane.³ Cele mai expuse categorii sunt copiii⁴, respectiv persoanele din categoriile defavorizate⁵, atât din țările defavoriza-

1 - „Universal Declaration of Human Rights”, United Nations (United Nations), data accesării 5 august 2022, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>; -, „UN General Assembly Declares Access to Clean and Healthy Environment a Universal Human Right | UN News”, 28 iulie 2022, <https://news.un.org/en/story/2022/07/1123482>.

2 Sumudu Atapattu, *Emerging Principles of International Environmental Law*, 1 ed, International Law and Development Series (BRILL, 2007), 52; Erin Daly și James R. May, „The Indivisibility of Human Dignity and Sustainability”, în *The Cambridge Handbook of Environmental Justice and Sustainable Development*, ed. Carmen G. Gonzalez, Sara L. Seck, și Sumudu A. Atapattu, Cambridge Law Handbooks (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 23–38, <https://doi.org/10.1017/9781108555791.004>.

3 Andrea Schapper și Sumudu A. Atapattu, *Human rights and the environment : key issues*, Key issues in environment and sustainability (Routledge, 2019), 205–84; Daly și May, „The Indivisibility of Human Dignity and Sustainability”; Atapattu, *Emerging Principles of International Environmental Law*, 17–34.

4 Gary B. Melton, „“To Such as These, the Kingdom of Heaven Belongs”: Religious Faith as a Foundation for Children’s Rights”, în *A Child’s Right to a Healthy Environment*, ed. James Garbarino și Garry Sigman (New York, NY: Springer, 2010), 3–30, https://doi.org/10.1007/978-1-4419-6791-6_1; Mona Paré, „Children’s Rights or Intergenerational Equity?: Exploring Children’s Place in Environmental Justice”, în *The Cambridge Handbook of Environmental Justice and Sustainable Development*, ed. Carmen G. Gonzalez, Sara L. Seck, și Sumudu A. Atapattu, Cambridge Law Handbooks (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 152–63, <https://doi.org/10.1017/9781108555791.013>

5 Louis J. Kotzé, „Human Rights and Socioecological Justice through a Vulnerability

te economic, cât și din cele dezvoltate. De altfel, în paragraful al IV-lea al amintitei declarații, regăsim preocuparea pentru accesul la un mediu adecvat pentru fiecare persoană.

Elementele cheie, șase la număr, atunci când ne referim la „dreptul pentru un mediu sănătos” sunt: aer curat, climat sigur, ecosisteme sănătoase și biodiversitate, hrană sănătoasă produsă într-un mod sustenabil, acces la apă potabilă și un mediu lipsit de toxicitate.⁶ Întrebarea pe care o putem ridica în urma acestor noi perspective este cum ne putem raporta din punct de vedere religios la provocarea actuală? Este evident că religia joacă un rol important în viața multor oameni și poate oferi, în același timp răspunsuri la provocările contemporane.

În acest sens, într-o analiză eco-teologică, autorul și teologul contemporan Richard Bauckham⁷ sumarizează problematica și oferă o sinteză teologică din perspectiva Noului Testament. Din perspectiva autorului menționat, marile probleme contemporane, sumarizate, arată astfel: schimbările climatice care au un caracter global, defrișarea masivă, pierderea biodiversității și împrăștierea resurselor de apă proaspătă. Întrebarea care ar trebui să ne frământeze, continuă autorul amintit anterior, în calitate de administratori ai Pământului este dacă nu cumva obiceiurile noastre de consum sunt responsabile pentru o asemenea situație și ce are de spus Noul Testament cu privire la aceste aspecte, momentan sensibile.

Un posibil punct de început îl poate constitui premisa de la care pornește înțelegerea creștină a lumii, anume că fiecare ființă umană este prețioasă în ochii Creatorului. Mergând mai departe, fiecare făptură umană are obligația de a fi un bun administrator⁸ al planetei și implicit acest lucru poate însemna inclusiv renunțarea la o folosirea resurselor mediului incon-

Lens”, în *The Cambridge Handbook of Environmental Justice and Sustainable Development*, ed. Carmen G. Gonzalez, Sara L. Seck, și Sumudu A. Atapattu, Cambridge Law Handbooks (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 86–100, <https://doi.org/10.1017/9781108555791.008>.

6 Ellen Miles, *Nature Is a Human Right: Why We're Fighting for Green in a Gray World* (DK Publishing (Dorling Kindersley), 2022), 23.

7 Mark Bredin și Richard Bauckham, *The Ecology of the New Testament: Creation, Re-Creation, and the Environment*, 1 ed (InterVarsity Press, 2010) ed. electronică. Cap 1.

8 Willis J. Jenkins, *Ecologies of Grace: Environmental Ethics and Christian Theology*, 1 ed (Oxford University Press, USA, 2008), 31–114; Bredin și Bauckham, *The Ecology of the New Testament*; Robert McKim, „The challenge and the opportunity: Some perspectives on Laudato Si'”, în *Laudato Si' and the Environment* (Routledge, 2019).

jurător într-un mod „antropocentric excesiv”⁹ De altfel, antropocentrismul este confruntat¹⁰ ad extenso într-una dintre cele mai vechi cărți ale Bibliei, anume în cartea Iov, capitolele 38 – 41. Aici omului îi este reamintită limitarea în ceea ce privește mersul lumii naturale și a celei animale.

În locul unei supunerii agresive a naturii, Horrell¹¹ propune o administrare responsabilă. Continuând în aceeași notă, putem fi de acord cu Bauckham¹² care afirmă că deși persoana umană ocupă locul central în economia mântuirii,¹³ natura nu ocupă un loc marginal în economia divină, iar lectura individualistă a Noului Testament exclude tocmai perspectiva generală a autorilor lui.

De altfel, într-o enciclică din 2015, Biserica Catolică a reacționat prin vocea Papei, la trecutele cu vederea responsabilități umane cu privire la mediul înconjurător. Printre altele textul afirmă explicit că „Pentru că toate ființele sunt interconectate, fiecare trebuie prețuită cu dragoste și respect, deoarece toți, ca ființe vii, depindem unii de alții.”¹⁴

Ecouri ale griji față de Creație găsim și în rândul comunității evanghelice¹⁵ care afirmă prin vocea Mișcării de la Lausanne că „Îngrijirea creației lui Dumnezeu (grija față de creație) este o poruncă biblică clară și o

9 Darrel Moellendorf, „The cry of the earth and the cry of the poor”, în *Laudato Si' and the Environment* (Routledge, 2019), 65.

10 Dave Bookless, „The Bible and Wildlife Conservation”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ed. Hilary Marlow și Mark Harris (Oxford University Press, 2022), 371–84, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.9>.

11 David G. Horrell, „Ecological Hermeneutics: Origins, Approaches, and Prospects”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ed. Hilary Marlow și Mark Harris (Oxford University Press, 2022), 19–34, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.13>.

12 Bredin și Bauckham, *The Ecology of the New Testament*.

13 J. Richard Middleton, „The Image of God in Ecological Perspective”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ed. Hilary Marlow și Mark Harris (Oxford University Press, 2022), 284–98, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.19>.

14 -, „Laudato si' (24 May 2015) | Francis”, data accesării 2 septembrie 2024, https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html.

15 Daniel L. Brunner și A. J. Swoboda, „Creation Care and the Bible: An Evangelical Perspective”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ed. Hilary Marlow și Mark Harris (Oxford University Press, 2022), 413–24, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.5>.

parte integrantă a ceea ce înseamnă să-L urmezi pe Isus ca Domn.”¹⁶ Într-o afirmație și mai nuanțată în cadrul aceleiași mișcări aflăm că „Dacă Isus este Domn peste tot pământul, nu putem separa relația noastră cu Hristos de modul în care acționăm în raport cu pământul. Pentru a proclama Evanghelia care spune „Isus este Domn” înseamnă a proclama o Evangheligie care include și pământul, deoarece Domnia lui Hristos se extinde asupra întregii creații. Îngrijirea creației este, așadar, o problemă a Evangheliei sub Domnia lui Hristos.”¹⁷

Regăsim aceeași preocupare pentru mediu și în spectrul teologic răsăritean. O voce remarcabilă în acest sens este cea a patriarhului Ecumenic Bartolomeu I care afirmă că „pe parcursul conferințelor noastre internaționale cu teologi și oameni de știință, în cadrul discuțiilor politice cu lideri mondiali și prin comunicările noastre enciclice cu credincioșii ortodocși, am subliniat dimensiunile liturgice, iconice și ascetice ale poruncii divine și vocației umane pentru menținerea unei atitudini de rugăciune și protejarea atât de necesară a mediului natural. În același sens, a fost dintotdeauna așteptarea noastră principală și speranța noastră arzătoare ca comunitățile din întreaga lume să își asume treptat responsabilitatea pentru această problemă crucială la nivel regional și parohial, dar și la nivel local și personal.”¹⁸ De altfel, aceasta nu este singura remarcă a patriarhului Ecumenic Bartolomeu I pe teme de mediu.

Rămâne însă de văzut maniera în care documentele ecleziale își regăsesc corespondent în activitățile cotidiene ale destinatarilor, iar unele voci precum cea a lui Paddy Woodworth¹⁹ consideră că în urma apelului rămân mai multe întrebări decât răspunsuri.

Posibila lipsă de reacție față de modificările climatice printre evanghelici poate fi cauzată de lipsa de cunoaștere a narațiunilor ce au ca te-

16 -, „Creation Care”, Lausanne Movement, data accesării 3 septembrie 2024, <https://lausanne.org/network/creation-care>.

17 -, „The Cape Town Commitment”, Lausanne Movement, data accesării 3 septembrie 2024, <https://lausanne.org/statement/ctcommitment>.

18 John Chryssavgis (Editor) et al., *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, Orthodox Christianity and Contemporary Thought (Fordham University Press, 2013), XII.

19 Paddy Woodworth, „We were nowhere. We’ve got somewhere.” Does Laudato Si’ go far enough, and is the Church on board for the climate journey?, în *Laudato Si’ and the Environment* (Routledge, 2019).

matică abordarea responsabilă a ecosistemului în care ne ducem existența precum și interpretarea arbitrară a unor texte precum cel care privește administrarea Edenului, respectiv a Pământului de către Adam.

O altă problemă este lectura anacronică a textelor sacre. În cuvintele autorilor Brunner și Swoboda care se identifică cu mișcarea evanghelică, așteptarea de a găsi texte în Biblie care să abordeze în mod specific problemele ecologice contemporane este anacronică și forțată. Cu toate acestea, orice ambivalență din narațiune nu sugerează neapărat că Biblia nu poate sau nu tratează problemele de mediu. Problema principală nu rezidă în pasajele percepute ca nefavorabile ecologiei (de exemplu, 2 Petru 3:7–10), ci în antropocentrism, atitudinile orientate spre o altă lume și o hermeneutică rigidă, care nu are flexibilitatea necesară pentru a aborda problemele actuale. Pe scurt, este necesar mai mult decât simpla aliniere a unor texte relevante. Avem nevoie de o hermeneutică ecologică, cu rădăcini evanghelice, pentru o eră a responsabilității față de mediu.²⁰

La o analiză simplă a problematicii dezbaterea pendulează între supunerea sau subjugarea mediului înconjurător, trece prin administrarea responsabilă și își încheie ciclul cu slujirea naturii. Evident, fiecare tabără hermeneutică propune nuanțe specifice pentru înțelegerea textului menționat. O perspectivă de mijloc²¹ propune înțelegerea textului într-o cheie pozitivă propunând, ca în cazul administrării perspectiva să se mute înspre o administrare de tip tutelar și să abandoneze complet excepționalismul uman.

De altfel, prototaxonomia de la începutul cărții Geneza și apariția vieții umane nu conferă un motiv pentru o abordare exclusiv antropocentrică a lumii înconjurătoare. Cu alte cuvinte, spune Dave Bookles, într-o frază cu care nu rezonoz întrutotul, contrar interpretării antropocentriste care spune că apariția umanității este cea care a făcut creația foarte bună, acest text este în mod explicit o sărbătoare a „tot” ceea ce Dumnezeu a creat. Expresia „foarte bun” se referă nu numai la omenire, ci, în terminologia modernă, la biodiversitate și într-adevăr la aspectele abiotice ale ordinii create.²²

20 Brunner și Swoboda, „Creation Care and the Bible”.

21 Julia Watts Belser, „The Bible and Ecotheology: A Jewish Perspective”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ed. Hilary Marlow și Mark Harris (Oxford University Press, 2022), 355–70, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.31>.

22 Bookless, „The Bible and Wildlife Conservation”.

În mod incontestabil, textul scriptural sugerează abordări sustenabile față de mediul înconjurător. Amintim deja cunoscutul text din Geneza 1 privind administrarea Edenului, dar și texte precum Numeri 35:2-5 unde cetățile trebuiau să dispună de pășuni organizate pentru animale, legislația privind vânzare terenurilor din Levitic 25:23, anul sabatic în care terenul rămânea necultivat din Exod 23:10-11 și Levitic 25:2-4 pentru a menționa doar câteva dintre textele relevante.

Un text considerat întrucâtva marginal în legislația biblică dar care revelează o sensibilitate pentru mediul înconjurător se găsește în Deuteronom 22:6-7 „Dacă întâlnești pe drum un cuib de pasăre, într-un copac sau pe pământ, cu pui sau ouă, și mama lor șezând peste pui sau peste ouă, să nu iei și pe mama și pe puii ei, ci să dai drumul mamei și să nu iei decât puii, ca să fii fericit și să ai zile multe.” Deși este după cum remarcă un autor contemporan un text foarte izolat din vasta narațiune a Vechiului Testament²³, el poate reprezenta o structură, e drept, fragilă, care evidențiază o frântură a îndemnului pentru sustenabilitate.

De altfel, pentru o abordare analitică a literaturii de specialitate, recenta analiză a lui Horrell²⁴ alături, printre alții de cea a lui Bauckham²⁵ amintit anterior, rămâne un punct de reper în demersul analizei²⁶ interferențelor dintre ecologie, hermeneutica biblică și practicile agricole.

Un alt motiv pentru abordarea precaută a tematicii ecologice este aceea că preocuparea excesivă ar putea să ne ducă înspre panteism. În fața unei astfel de temeri, regretatul Kalistos Ware spune un nu răspicat. În cuvintele sale „în calitate de creștin din tradiția ortodoxiei răsăritene, nu pot accepta nicio viziune asupra lumii care identifică pe Dumnezeu cu universul și, din acest motiv, nu pot fi panteist. Dar nu am nicio dificultate în a susține panteismul—adică poziția care afirmă nu „Dumnezeu este totul și totul este Dumnezeu”, ci „Dumnezeu este în toate și toate sunt în Dumnezeu.” Cu alte cuvinte, Dumnezeu este atât imanent, cât și transcendent: prezent în toate lucrurile. El este, în același timp, deasupra și dincolo de

23 Woodworth, „We were nowhere. We've got somewhere.” Does Laudato Si' go far enough, and is the Church on board for the climate journey?”

24 Horrell, „Ecological Hermeneutics”.

25 Bredin și Bauckham, *The Ecology of the New Testament*.

26 Celia Deane-Drummond, „The Bible and Environmental Ethics”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ed. Hilary Marlow și Mark Harris (Oxford University Press, 2022), 0, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.10>.

ele toate.²⁷ Putem accepta o abordare în care Dumnezeu este prezent în fiecare aspect al creației, fără a fi limitat de ea? Teologul Ware, ar răspunde afirmativ. Aceasta subliniază credința într-un Dumnezeu care este atât aproape, activ în tot ceea ce există, cât și infinit, dincolo de orice formă sau limită a universului, fiind în același timp conștienți de valoarea intrinsecă a Creației.

Abordarea eco-hermeneutică în forma actuală este una relativ de dată recentă, iar unul dintre pionierii ei, Norman C. Habel a propus la începutul secolului XXI un set de șase principii biblice de raportare la ecosistem. Este vorba despre (a.) principiul valorii intrinseci în care Pământul și toate componentele sale au o valoare intrinsecă; (b.) principiul interconectării²⁸ în care ființele și lucrurile din lumea noastră sunt dependente una de cealaltă pentru a putea exista; (c.) principiul verbalizării în care într-o formă perceptibilă natura poate ridica glasul pentru a celebra, respectiv pentru a protesta, (d.) principiul designului dinamic în care toate componentele lumii noastre sunt parte a unui design dinamic și în care fiecare piesă are un rol bine definit; (e.) principiul custodiei mutuale în care există o responsabilitate bine echilibrată și diversificată în care custozii, pot acționa mai degrabă ca parteneri decât ca satrapi ai naturii²⁹ și (f.) principiul opoziției prin care natura nu doar că suferă din cauza defectuoasei administrări, ci are și pârghiile pentru a se împotrivi sau de a reacționa atunci când este cazul.³⁰

În ciuda caracterului aparent novator, există suficiente exemple, în ceea ce îi privește pe evanghelici, care au luat în serios respectul față de me-

27 Metropolitan Kallistos, „Through Creation to the Creator”, în *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, ed. Ecumenical Patriarch Bartholomew et al. (Fordham University Press, 2013), 86–105, <https://doi.org/10.5422/fordham/9780823251445.003.0008>; ideea este reluată și de Bookless, „The Bible and Wildlife Conservation”.

28 Ideea interconectării sau a interrelaționării este explorată și de Celia Deane-Drummond, în studiul său „A new anthropology? Laudato Si’ and the question of interconnectedness”, în *Laudato Si’ and the Environment* (Routledge, 2019).

29 Teologul răsăritean Kallistos Ware propune o abordare eclezială a rolului omului în relație cu creația: acela de „preot al Creației”; vezi Kallistos, „Through Creation to the Creator”, pp 86-105.

30 Norman C. Habel și Peter Trudinger (editors), *Exploring Ecological Hermeneutics*, first, Society of Biblical Literature symposium series; no. 46 (Society of Biblical Literature, 2008), 2; pentru o sinteză a preocupărilor pentru eco-hermeneutică vezi și Margaret Daly-Denton, „Laudato Si’ and the reinterpretation of Scriptures in light of the ecological crisis”, în *Laudato Si’ and the Environment* (Routledge, 2019), 137-9.

diul înconjurător, exemple notabile fiind, după Dave Bookless,³¹ puritanii, quackerii, metodiștii și bapțiștii. Prin acțiunile lor ei au studiat și au apreciat fauna sălbatică, observând adesea cum impactul uman afecta negativ habitatele acesteia, dar abia la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a apărut mișcarea modernă de conservare, impulsivă de îngrijorarea față de supraexploatarea naturii, de nevoia de a păstra locurile sălbatice și frumoase, și de o integrare treptată a studiului științific cu intențiile de conservare.

Unul dintre argumentele pentru care grija față de Creația trebuie manifestată constant este și faptul că Biblia Îl descoperă pe Dumnezeu ca unul care are grijă de creația Sa și o numește bună, iar una dintre menirile noastre este și aceea de a arăta grijă și preocupare față de lucrarea sa, care este valoroasă per se.³² La urma urmelor, bunăstarea ființelor umane și grija față de Creație sunt interconectate mai mult decât suntem dispuși uneori să acceptăm.

Concluzii

În fața unui antropocentrism exacerbant, omenirea trebuie—în primul și în cel mai important rând—să „ducă lupta” împotriva individualității sale, adică împotriva identității de clasă, a egoismului rasial și etnic, și a oricărui alt lucru care îi alimentează existența în mod nedrept și incorect, în detrimentul sau pe seama altora, fie că este vorba de alte ființe umane sau de alte creaturi.³³ Omenirea trebuie—mai presus de orice—să lupte împotriva tendințelor sale de auto-separare, inclusiv a diviziunilor sociale, rasiale și etnice, și a altor atitudini care susțin exploatarea nedreaptă a mediului în detrimentul altor ființe, subminând astfel dreptul fiecăruia la un mediu curat și just.

31 Bookless, „The Bible and Wildlife Conservation”.

32 Pentru o analiză a conceptului de slujire și a valorii intrinseci a Creației vezi Mark D. Liederbach, „Stewardship: A Biblical Concept?”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ed. Hilary Marlow și Mark Harris (Oxford University Press, 2022), 310–23, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.16>.

33 Savas Agouridis, „Ecology, Theology, and the World”, în *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, ed. Ecu­menical Patriarch Bartholomew et al. (Fordham University Press, 2013), 0, <https://doi.org/10.5422/fordham/9780823251445.003.0007>.

Există tensiuni în combinarea unor seturi atât de diferite de cunoștințe și înțelegeri. Este important să recunoaștem aceste tensiuni, fără a renunța la căutarea unei abordări holistice și pentru administrarea pământului.³⁴ Identificarea unor modalități de a afirma demnitatea umană³⁵, dreptul la un mediu care să ocrotească sănătatea individuală, de a recunoaște interconectarea noastră cu alte ființe vii, de a respecta demnitatea întregii vieți și de a recunoaște perspectivele importante care apar din modurile de viață ale comunităților nu este o sarcină tocmai ușoară. La urma urmelor, realitățile sunt în cazul drepturilor omului³⁶, mai importante decât ideile, iar praxiologia ar trebui să pornească tocmai de la aceste realități.

Bibliografie:

- ♦ ———. „Creation Care”. Lausanne Movement. Data accesării 3 septembrie 2024. <https://lausanne.org/network/creation-care>.
- ♦ ———. „Laudato si’ (24 May 2015) | Francis”. Data accesării 2 septembrie 2024. https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html.
- ♦ ———. „The Cape Town Commitment”. Lausanne Movement. Data accesării 3 septembrie 2024. <https://lausanne.org/statement/ctcommitment>.
- ♦ ———. „UN General Assembly Declares Access to Clean and Healthy Environment a Universal Human Right | UN News”, 28 iulie 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/07/1123482>.
- ♦ ———. „Universal Declaration of Human Rights”. United Nations. United Nations. Data accesării 5 august 2022. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- ♦ AGOURIDIS, Savas, „Ecology, Theology, and the World”, în *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, ediție de Ecumenical Patriarch Bartholomew, Bill McKibben, John Chryssavgis, și Bruce V. Foltz, 0. Fordham University Press, 2013. <https://doi.org/10.5422/fordham/9780823251445.003.0007>.

34 Deane-Drummond, „A new anthropology?”.

35 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Plea for Human Dignity”, în *Scientia Moralitas. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Moralitas Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, 2016, 1, pp. 29-43.

36 Ioan-Gheorghe Rotaru, „A look at how the concept of human rights has evolved over time”, în *Journal For Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, vol 11, nr.2 (2023), pp.825-874.

- ATAPATTU, Sumudu, *Emerging Principles of International Environmental Law*, 1 ed. International Law and Development Series, BRILL, 2007.
- BOOKLESS, Dave, „The Bible and Wildlife Conservation”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ediție de Hilary Marlow și Mark Harris, 371–84. Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.9>.
- BREDIN, Mark, și Richard Bauckham, *The Ecology of the New Testament : Creation, Re-Creation, and the Environment*, 1 ed. InterVarsity Press, 2010.
- BRUNNER, Daniel L., și A. J. Swoboda, „Creation Care and the Bible: An Evangelical Perspective”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ediție de Hilary Marlow și Mark Harris, 413–24, Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.5>.
- CHRYSYSSAVGIS (Editor), John, Bruce V. Foltz (Editor), Ecumenical Patriarch Bartholomew (Preface), și Bill McKibben, *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, Orthodox Christianity and Contemporary Thought, Fordham University Press, 2013.
- DALY, Erin, și James R. May, „The Indivisibility of Human Dignity and Sustainability”, în *The Cambridge Handbook of Environmental Justice and Sustainable Development*, ediție de Carmen G. Gonzalez, Sara L. Seck, și Sumudu A. Atapattu, 23–38, Cambridge Law Handbooks, Cambridge, Cambridge University Press, 2021. [HTTPS://DOI.ORG/10.1017/9781108555791.004](https://doi.org/10.1017/9781108555791.004).
- DALY-DENTON, Margaret, „Laudato Si’ and the reinterpretation of Scriptures in light of the ecological crisis”, în *Laudato Si’ and the Environment*, Routledge, 2019.
- DEANE-DRUMMOND, Celia, „A new anthropology? Laudato Si’ and the question of interconnectedness”, în *Laudato Si’ and the Environment*, Routledge, 2019.
- ———. „The Bible and Environmental Ethics”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ediție de Hilary Marlow și Mark Harris, 0. Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.10>.
- HABEL, Norman C., și Peter Trudinger (eds), *Exploring Ecological Hermeneutics*, First. Society of Biblical Literature symposium series, no. 46, Society of Biblical Literature, 2008.

- HORRELL, David G., „Ecological Hermeneutics: Origins, Approaches, and Prospects”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ediție de Hilary Marlow și Mark Harris, 19–34, Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.13>.
- JENKINS, Willis J., *Ecologies of Grace: Environmental Ethics and Christian Theology*. 1 ed. Oxford University Press, USA, 2008.
- KALLISTOS, Metropolitan, „Through Creation to the Creator”, în *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*, ediție de Ecumenical Patriarch Bartholomew, Bill McKibben, John Chryssavgis, și Bruce V. Foltz, 86–105, Fordham University Press, 2013. <https://doi.org/10.5422/fordham/9780823251445.003.0008>.
- KOTZÉ, Louis J., „Human Rights and Socioecological Justice through a Vulnerability Lens”, în *The Cambridge Handbook of Environmental Justice and Sustainable Development*, ediție de Carmen G. Gonzalez, Sara L. Seck, și Sumudu A. Atapattu, 86–100, Cambridge Law Handbooks, Cambridge, Cambridge University Press, 2021. <https://doi.org/10.1017/9781108555791.008>.
- LIEDERBACH, Mark D., „Stewardship: A Biblical Concept?”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ediție de Hilary Marlow și Mark Harris, 310–23. Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.16>.
- MCKIM, Robert, „The challenge and the opportunity: Some perspectives on *Laudato Si'*”, în *Laudato Si' and the Environment*, Routledge, 2019.
- MELTON, Gary B., „“To Such as These, the Kingdom of Heaven Belongs”: Religious Faith as a Foundation for Children’s Rights”, în *A Child’s Right to a Healthy Environment*, ediție de James Garbarino și Garry Sigman, 3–30. New York, NY, Springer, 2010. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-6791-6_1.
- MIDDLETON, J. Richard, „The Image of God in Ecological Perspective”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ediție de Hilary Marlow și Mark Harris, 284–98, Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.19>.
- MILES, Ellen, *Nature Is a Human Right: Why We’re Fighting for Green in a Gray World*, DK Publishing (Dorling Kindersley), 2022.

- MOELLENDORF, Darrel, „The cry of the earth and the cry of the poor”, în *Laudato Si' and the Environment*, Routledge, 2019.
- PARÉ, Mona, „Children's Rights or Intergenerational Equity?: Exploring Children's Place in Environmental Justice”, în *The Cambridge Handbook of Environmental Justice and Sustainable Development*, ediție de Carmen G. Gonzalez, Sara L. Seck, și Sumudu A. Atapattu, 152–63, Cambridge Law Handbooks, Cambridge, Cambridge University Press, 2021. <https://doi.org/10.1017/9781108555791.013>.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “A look at how the concept of human rights has evolved over time”, în *Journal For Freedom of Conscience (Jurnalul Libertății de Conștiință)*, vol. 11, nr. 2 (2023), pp. 825-874.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Plea for Human Dignity”, în *Scientia Morality. Human Dignity - A Contemporary Perspectives*, The Scientia Morality Research Institute, Beltsville, MD, United States of America, 2016, 1, pp. 29-43.
- SCHAPPER, Andrea, și Sumudu A. Atapattu, *Human rights and the environment : key issues*, Key issues in environment and sustainability, Routledge, 2019.
- WATTS BELSER, Julia, „The Bible and Ecotheology: A Jewish Perspective”, în *The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, ediție de Hilary Marlow și Mark Harris, 355–70, Oxford University Press, 2022. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190606732.013.31>.
- WOODWORTH, Paddy, „“We were nowhere. We've got somewhere.” Does Laudato Si' go far enough, and is the Church on board for the climate journey?”, în *Laudato Si' and the Environment*. Routledge, 2019.